

Рима в поемі Т. Шевченка "Гайдамаки"

"Гайдамаки" – вершинний твір Шевченкової молодості, один з найяскравіших у світовій поезії зразків віршової поліфонії і поліметрії. Його героїко-драматичне багатоголосся, полілогічна структура не могли не відбитися на такому важливому елементі ритмічного, фонічного, композиційного й смислового компонування вірша, як рима.

Проблема фонічної специфіки рими Т. Шевченка, ступеня її точності й неточності певною мірою досліджувалася в працях Б. Якубського, Л. Стеценка, В. Коптілова та ін., але дотепер не стала предметом суцільного статистичного обстеження. Ми ставимо за мету: розглянути римарій "Гайдамаків" за звуковою функцією (точність, неточність, приблизність) і за використанням у тих або інших розмірах (див. таблиці 1 і 2).

За нашими даними, у тексті поеми "Гайдамаки", яка налічує 2 тис. 569 рядків, можна виділити близько 750 рим (742; однак можливі незначні відхилення від зазначеної цифри, оскільки в римованих текстах епізодично виникають неримовані, холості рядки, а в 14-складовому вірші, як відомо, римуються тільки парні рядки, при чому порядок римування нерідко порушується).

З загальної кількості рим у поемі точними римами охоплено трохи більше половини римованого тексту – 53,2%. Неточним римама належить понад чверть (25,7%), а приблизним – п'ята частина твору (21%). Це дуже красномовні дані. Звертає на себе увагу не характерний для європейської і східнослов'янської поезії першої половини ХІХ ст. дуже високий відсоток неточних рим. Як відомо, активний процес деканонізації точної рими, перехід від рими точної до неточної відбувся пізніше, з появою модернізму, отже, з кінця ХІХ – початку ХХ століття. За висловом М. Гаспарова, це була реакція на "культ рими, що протрималась в європейській літературі від самого Відродження: рима мала бути точною не тільки на слух, але й на око" [1, 252]. Цікаво, що ще на початку ХХ ст. неточна рима розглядалась як деградація, "виродження" точної, а Б. Якубський розрізняв власне риму і асонанс [12, 69].

Суворе додержання звукової точності особливо культивувалось в епоху класицизму. В українській поезії зразком такого культивування була "Енеїда" І. Котляревського. За спостереженнями сучасних українських дослідників, в "Енеїді" абсолютно переважає точна рима. І лише, "як виняток, – пише Л. Стеценко, – зустрічаються в ній асонанси на зразок "світ – зізд", або "проворні – підборний". Це ж саме спостерігаємо у віршах Гулака-Артемівського, Боровиковського, Гребінки й інших українських поетів першої половини ХІХ ст." [10, 32]. Мав цілковиту рацію проф. В. Коптілов, коли писав, що неточна рима

Т. Шевченка "являла собою великий крок вперед порівняно з римою Котляревського, якій властива цілковита фонетична тотожність складів, що стоять після наголошеного" [4, 106].

Отже, саме Т. Шевченку як геніальній особистості випало стати першим руйнівником римових канонів попередньої епохи і творцем нового поетичного стилю – на всіх рівнях, у тому числі й на рівні римування. Джерелом розкутої, вільної формотворчості була для нього, як відомо, українська народна творчість з її унікальним звуковим і смисловим багатством.

Сучасна віршознавча наука дає чіткі визначення понять точної, приблизної і неточної рими.

Слідом за В. Жирмунським і М. Гаспаровим, вважаємо – точними – рими з графіко-акустичною тотожністю наголошеного і післянаголошених звуків: садами – синами, нема – займа, неба – не треба, вітало – мало, з тобою – журбою, лати – хати, діброві – готові, танцювать – панувать, Рось – розлилось і т. д.; а також рими з незначними відхиленнями, коли, напр., наявні співвідносні наголошені голосні: и – ї, а – я та ін.: Україну – сиротину, носив – напоїв, погулять – сіять.

– Приблизними є рими з нетотожними ненаголошеними, тобто "всі випадки графічного неспівпадання післянаголошених голосних – і при фонетичній тотожності редукованого звука... і при його нетотожності" [2, 294]: діти – в світі, сльози – дорозі, червоне – коні, очі – не хоче, могила – спалили, гаю – немає, Оксана – встане, хлоп'ята – погубати. Значна частина Шевченкових приблизних рим, напр., "Христя – в намисті", "пташка – важко" – ближча до точних рим, ніж до неточних.

– Неточними є "рими з нетотожними приголосними": жупані – України, а люде – огудять, пожаром – хмари, чуть живу – покинув, батьку – гладко, на купі – трупом, камень – Оксано, в тому числі жіночі йотовані – дужий – друже, сторукий – муки, проклятий – завзятий та ін.

В таблиці 1 точні, приблизні й неточні рими класифіковані також за характером клаузули і складу: жіночі – відкриті й закриті, чоловічі – відкриті й закриті, дактилічні – відкриті й закриті. В неточних римах зафіксована гіпердактилічна рима, а також численні рими, основані на сполученні відкритих і закритих складів.

Серед неточних і точних рим абсолютно переважають жіночі клаузули, але характер відкритості-закритості, складів у них різний. В неточних римах ці співвідношення значно різноманітніші, оскільки вони допускають поєднання в одній звуковій сполуці відкритих і закритих складів. Перше місце серед неточних рим посідають співзвуччя, у яких поєднуються жіночий відкритий і жіночий закритий склади: за нашими підрахунками, їм належить 77 рим (40,3% від неточних рим); трохи менше сполук з жіночим закритим і жіночим відкритим складом – 73 рими (38,3%).

Напр.: – неточні жіночі відкрито-закриті: люди – гудять, крила – милий, (плюс всі йотовані в даній позиції), пані – султаном, господарі – татарам і т. д.

– неточні жіночі закрито-відкриті: сходить – годі, під гаєм – співає, братом – завзяті, багатий – дівчата (плюс всі йотовані в даній позиції), осталось – вітало, заплачеш – козаче і т. д.

Частка чоловічих неточних закритих і відкритих рим незначна: чоловічих відкритих (типу "нема – смола") – за нашими підрахунками – 3,1%, чоловічих закритих (типу "не барись – похиливсь") – 2,1%; зовсім малий відсоток сполук, де поєднуються чоловічі рими з закритим і відкритим складом – 1,6% (типу "взялось – зацвіло").

Усі зазначені рими є асонансами, тобто будуються на подібності наголошених голосних і розподібненні приголосних. У дисонансах нетотожні наголошені голосні.

Ці уподібнення й розподібнення постають у найрізноманітніших варіантах – усічення, нарощення, заміщення, переміщення. Вони здавна були властиві народним пісням і думам, але Т. Шевченко вперше так широко і з такою творчою енергією впровадив їх у літературний вірш. Наприклад:

Нарощення: у Варшаві – жвавій, Миколо – голий, море – горем, пане – поганий, хатину – під тином, сини – навісний...

Усічення: нашептав – сирота, сходить – годі, грошей – Матрьошу, клятий – рученята, есаулом – майнули, зомлієм – віє, звичайним – отамана, заплакав – неборака, багатий – на лати...

Заміщення: нема – смола, охрещений – скажений (або свячений – скажених), чуть живу – полинув...

В заміщеннях часто чергуються співвідносні опорні приголосні: "р – л": журись – помолись; "п – т": топили – освятили; "т – д": султанам – в кайданах; "г – к": заграю – краю; "б – п": не люблю – куплю та ін..

Переміщення: крові – надворі...

Багато з цих та інших віртуозних сполук входить в прислів'я й пісні, створені або стилізовані Т. Шевченком за народним зразком, особливо в найбільш поліфонічних, пісенних главах, де в ролі виконавців пісень виступають породжені уявою поета герої-кобзарі. Напр.: в главі "Бенкет у Лисянці":

Ой сип сирівець
Та криши опеньки
Дід та баба
То й до ладу, –
Обоє раденькі [11, 99].

Або:

"Отак чини, як я чиню:
Люби дочку абичию –
Хоч попову, хоч дякову,

Хоч хорошу мужикову" [11, 99 – 97].

Яскравим прикладом заміщення співвідносних приголосних "р – л" може бути пісенний фрагмент з глави "Лебедин":

Загрібай, мамо, жар, жар,
Буде тобі дочки жаль, жаль.

Деякі стилізовані поетом пісні й приказки являють собою суцільні, безперервні римові суголоси, перетворюючись у своєрідні панторими. Напр., у найбільш поліфонічній главі "Свято в Чигирині":

Якби таки або так, або сяк,
Якби таки запорозький козак,
Якби таки молодий, молодий,
Хоч по хаті поводив, поводив [11, 83].

У римове багатоголосся вплітається й кілька дисонансних рим, які у Т. Шевченка наділені особливою експресією. Напр., у розділі "Конфедерати" дисонансна рима з рідкісною дактилічною клаузулою "Хведором – ходором" з'являється в гротесково-трагічному контексті, коли Лейба, рятуючи дочку, танцює й співає перед конфедератами:

Перед паном Хведором
Ходить жид ходором
І задком
І передком
Перед паном Хведірко́м [11, 71].

Т. Шевченко не одразу знайшов такий розкішний римовий суголос. Як показують варіанти, "ходором" з'явилося в остаточному варіанті замість подвійного повтору слова "ходить".

Дактилічна клаузула в дисонансі "Хведором – ходором" чергується з чоловічими клаузулами в словах "І задком, // І передком // Перед паном Хведірко́м", внаслідок чого трискладові слова "Хведором – ходором" набувають побічного наголосу на останньому складі: Хведором = ходором. Звукова гра на подвійних акцентах – досить типове явище в народному говірному вірші (прислів'ях, примовках, приказках). Наведена рима унікальна в звуковому відношенні: в першому слові дисонансу, враховуючи подвоєння початкового приголосного – "хв" як "ф" налічуємо 8 звуків – Хведором, в другому – ходором – 7 звуків.

Ще один приклад дисонансу – вже не з дактилічною, а з чоловічою клаузулою – зустрічаємо в розділі "Гонта в Умані". Це також дуже експресивне місце – початок розділу, де описуються жахливі наслідки братовбивчої війни – згрища, плач осиротілих дітей:

Нігде не чуть людської мови;
Тільки звір виє по селу,
Гризучи трупи. Не ховали
Вовків ляхами годували,
Аж поки снігом занесло
Огризки вовчі [11, 103].

"По селу – занесло" – це дисонансна рима (наголошені "у" – "о" – не співпадають). Цікаво, що перше слово рими "по селу" входить в асиметричний за кількістю наголосів другий рядок. Фрагмент написано 4-стопним ямбом; за скандовкою цього розміру виникає кілька понадсхемних наголосів, три підряд $\acute{U} - - - UUU$ – ("тільки звір виє по селу"). Отже, і ритм, і рима, і звукопис включаються у творення цілісного поетичного образу.

Ще одна дактилічна рима (нами зафіксовано всього два випадки дактилічної клаузули) – "не хочеться – морочиться". У розділі "Свято в Чигирині" ця рима вмонтована в пісенний жартівливий текст кобзаря Волоха:

Страх мені не хочеться
З старим дідом морочиться [11, 83]...

Рима "не хочеться – морочиться" (за згаданою класифікацією приблизна) охоплює шість звуків.

Єдиний випадок гіпердактилічної неточної рими (серед точних подібної нема) – в пісні Кобзаря в розділі "Бенкет у Лисянці":

Як була я молодію преподобницею, – UUU
Повісила фартушину над віконницею – UUU [11, 99].

Це справжня перлина української рими, вона охоплює чотири склади – сім звуків.

Як писав російський поет Давид Самойлов у своїй відомій праці "Книга о русской рифме" з приводу точності-неточності в народній поезії, "у народі немає поняття про руйнування римового співзвуччя. ...В народній поезії неточна рима виконує функцію точної. Народ чує неточні суголосі як точну риму. Заміна одних приголосних іншими узгоджується з певними закономірностями слуху, пояснюється нормами вимови, спорідненістю заміщуваних звуків" [9, 52]. Ті ж закономірності діють і в поезії Т. Шевченка.

Взагалі поема "Гайдамаки" є унікальним зразком звукової інструментовки. Рима як кінцеве слово вінчає цілі низки оркестрованих слів у віршових рядках: Знаменитий приклад алітерації на "р":

Треба крові, брата крові,
Бо заздро, що в брата
Є в коморі і на дворі [11, 92].

Рими в три – чотири – п'ять суголосних звуків – не виняток, а швидше – правило:

тризвучні: праця – Паця, суд – несуть, химерний – зверне, щоночі – очі, або очі – дівочі, волохи – трохи, святили – костокрилий;

чотиризвучні: в гості – на помості, чорноброві – крові, погасало – стало, сину – спину, католики – великий;

п'ятизвучні – славу – ласкаву, порогу – дорогу, палають – та лають, ворони – боронить, (останні три – багаті, тобто мають спільний опорний

приголосний, і глибокі – тобто в них співпадають переднаголошені голосні).

В "пісенних партіях" (вислів М. П. Гнатюка) Т. Шевченко вдався і до такого рідкісного й з погляду класицистів неприпустимого прийому, як глоссолалія, (рос. "заумь"), характерна не лише для експериментальної творчості авангардистів, а й для народної поезії. Як приклад – словесна пританцьовка з жартівливої пісні кобзаря Волоха:

"І по хаті ти-ни-ни,
І по сінях ти-ни-н,
Вари, жінко, лини,
Ти-ни-ни, ти-ни-ни!" [11, 82].

Немає смислу розшифровувати значення примовки-пританцьовки "ти-ни-ни" – це тільки озвучений ритм.

Звукова асоціативність поширюється також завдяки композиційній функції рими, насамперед внутрішньому римуванню. Внутрішня рима – надзвичайно важливий компонент вірша Т. Шевченка, на що звертав увагу Ігор Качуровський [8]. Разом з численними алітераціями і асонансами вона створює ефект яскравого багатоголосся і витонченої милозвучності. Напр., у розділі "Свято в Чигирині":

....в зеленій діброві
На припоні коні отаву скубуть.
Осідлані коні, вороні, готові [11, 78]...

В інших розділах:

- Все йде, все минає, і краю немає...
- Єсть у мене діти, та де їх подіти?
- Гуляй, пане, без жупана...
- Добридень же, тату, в хату...
- А магнати палять хати...
- Є в коморі, і надворі
- Уб'єм, брата, спалим хату...
- Бо мій батько робив гладко...
- Зачиняй квочку в бочку...
- Постривайте, не вбивайте....
- Пийте поки п'ється, бийте поки б'ється...
- Хто додому, хто в діброву... та ін.

Майже всі ці й багато інших рядків із внутрішньою римою (як точною, так і асонансною) є афористичними прислів'ями, чи приказками, образними завершеними або незавершеними висловлюваннями; внутрішня рима є одним з важливих елементів ритмо-фонетичного оформлення подібного роду висловлювань.

Усі зазначені звукові варіації поширюються і на точну риму, хоч порівняно з неточними точні рими більш уніфіковані. Зокрема 60,8% точних рим у "Гайдамаках" Т. Шевченка є жіночими відкритими, на зразок: славу – паву, кукуріку – віку, нагаями – панями, ліса – достобіса,

летіло – тіло, серденько – близенько, одного – святого, з тобою – з журбою, орлята – хлоп'ята плюс численні флективні, переважно дієслівні рими, такі, як: немає – не знає, зав'яло – встало, грає – співає. Однак подібні флективні – дієслівні – рими не справляють враження римової домінанти, оскільки не сконцентровані в певних місцях (за деяким винятком, про що згодом), а розсипані між іншими римами, чергуються з ними.

На другому місці в репертуарі точних рим після жіночих відкритих – чоловічі закриті – 24 %: шукай – вітай, Чигирин – руїн, як один – на Чигирин, шинкувать – частувать, так або сяк – козак, та й кінець – у танець – горобець, орандар – чоботар.

На третьому – чоловічі відкриті – 9,6%: нема – зима, заспіва – булава, сироту – не ту, од села до села – ні вола, не гріши – колиши – не диши, жива – слова, до попа – ні снопа.

Найменший відсоток – жіночих закритих рим – 5,6%. Майже всі вони дієслівні: сяють – обнімають, поворкуєм – посумуєм, кинув – загинув, зеленіють – синіють.

Уже в наведених прикладах можна помітити, що деякі рими розгортаються не попарно, а цілими низками, ланцюгами – по три – чотири – п'ять рим. Майже всі вони дієслівні (якраз той випадок, коли відбувається концентрація дієслівних рим). Це одна із специфічних рис Шевченкового римарію, особливо в його епічних творах. От деякі приклади ланцюгових рим:

Трикратні: погулять – сіять – розмовлять; сяє – заграє – заспіває; понесла – привела – пала; танцювать – розказать – панувать; Рось – розлилось – довелось; дрижить – хоч жить – мовчить; злетіла – сіла – зоріла; взять – спать – вставать; гопака – козака – така; усміхався – оглядався – сховався.

Чотирикратні: покидать – згадать – співають – де взять; Христа – в намисті – листя – та листя; блукав – гуляв – шукав – згадав.

П'ятикратні: вилить – закопать – втирать – шукать – спать; скубуть – повезуть – не чуть – рознесуть – отдадут; упивались – розпинали – ждали – клали – задрімали; кричить – жить – говорить – пить – жить.

Зразком такого типу багатократного римування могли бути для Т. Шевченка українські народні думи з їхньою імпровізаційною структурою, ретардаціями й цілими ланцюгами дієслівних рим, хоч звичайно, у поета весь цей думовий досвід підлягає мистецькій обробці.

Наприклад: у розділі "Свято в Чигирині" написаний 12-складовиком фрагмент з одинадцяти рядків "У темному гаї в зеленій діброві" завдяки наскрізній 5-кратній римі скомпонований у дуже вишукане строфоподібне утворення: AbAbCbCbDDb – тобто тут поєднано графічно не поділені два катрени з перехресним римуванням (AbAbCbCb), потім двовірш (DD) і завершуюча фрагмент наскрізна рима (b).

У темному гаю, в зеленій діброві,

А

На припоні коні отаву скубуть;	b
Осідлані коні, вороні готові.	A
Куди то поїдуть? Кого повезуть?	b
Он кого, дивіться. Лягли по долині	C
Неначе побиті, ні слова не чуть.	b
Ото гайдамаки. На гвалт України	C
Орли налетіли; вони рознесуть	b
Ляхам, жидам кару;	D
За кров і пожари	D
Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть	b

[11, 78].

Текст суцільно римований, але нетрадиційним, оригінальним способом римування. Оскільки цей спосіб нетрадиційний, ненормативний, його можна було б вважати вільним, але з іншого боку, рими розташовані в певних пропорціях, отже, більше підстав говорити про утворення індивідуальних строфоїдів.

Слід узяти до уваги, що суворішому строфічному впорядкуванню у Т. Шевченка підлягають тільки ті частини тексту поеми, які написані 12-складовим віршем і 4-стопним ямбом. Тут простежуються найрізноманітніші варіанти симетричного і асиметричного римування, в якому поєднуються в різних пропорціях і перехресне, і кільцеве, і парне римування. А 14-складовий вірш, поділений у Т. Шевченка на катрени, дає переважно одну схему римового впорядкування: непарні рядки – холості, парні римовані, за схемами: XAXA; хаха; ХаХа; хАхА; XAXA; AAXA та ін.

Може виникнути питання (недосліджуване до цього часу): як ті або інші фонічні характеристики рими співвідносяться з тими або іншими розмірами, якими написана поема. В укладеній нами таблиці № 2 показано, у якій кількості точні, неточні і приблизні рими застосовані, поперше, у 14-складовику та його варіаціях, по-друге, у 12(11)-складовику, по-третє, в інших силабічних розмірах (5-6-7-10-складовиках) і нарешті у 4-стопному ямбі.

За нашими підрахунками, найбільше рима відступає від точності у 14-складовому вірші та його варіаціях. Точним римам тут належить тільки 45,7%, а неточним майже 30% і приблизним майже 25% (тобто неточних і приблизних рим тут більше, ніж у середньому по всій поемі). Причини цього явища, на наш погляд, абсолютно зрозумілі: 14-складовик, навіть модифікований поетом, найближчий до народнописенної стихії.

А найбільший ступінь точності, як не дивно властивий не класичному 4-стопному ямбу, а книжному 12-11-складовику з цезурою після шостого складу (на відміну від польського 11 складовика з цезурою після п'ятого складу або 13-складовика з цезурою після сьомого складу). 12-складовий вірш у "Гайдамаках" Т. Шевченка дає понад 70% точних рим, неточних – 14,2%, приблизних 15%. В інших силабічних розмірах (5-6-7 і

10-складових – у пісенних фрагментах) точних рим теж майже вдвічі більше, ніж неточних і приблизних. Та сама співвідносність і в 4-стопному ямбі: неточних (21%) і приблизних (12,4%) – разом 33,4%, а точних рівно вдвічі більше – 66,6%.

Отже, лабораторією для неканонічних приблизних і неточних рим у Т. Шевченка був 14-складовий вірш, а в інших розмірах він більшою мірою додержувався нормативу.

Точністю і неточністю не вичерпуються звукові характеристики рими. Окремої розмови заслуговують анафоричні рими типу "краса – коса", "бабусю – боюся", "горе – гори", "славу – справи", "гуляти – гармати", "ножами – ногами", та ін., які включають у звукову асоціативність не лише кінцеві суголоси слів, а й цілі слова і – відповідно – породжують нові смислові зв'язки. Цікаві також, скажімо, тавтологічні рими, які ніколи у Т. Шевченка не бувають механічним повтором якихось слів, а кожного разу включають їх у нові смислові контексти: напр., "сироті без роду – козацького роду", або "перед вами – лихо мені з вами".

Ритмічні параметри Шевченкової рими також можуть бути предметом окремої широкої класифікації. Йшлося лише про розмаїття клаузульного ритму, співвідношення жіночих і чоловічих рим (абсолютну перевагу жіночих відкритих) і поодинокі дактилічні і гіпердактилічні рими. Але у ямбічних фрагментах можна було б дослідити риму з погляду каталектичних характеристик. Цікаві у Т. Шевченка, хоч і нечисленні складені рими: молдавани – ви не пани; хорти – де ж ти; і ти – чорти; ледащо – за що, і гу – дугу; та й кінець у танець. Усі ці рими у Т. Шевченка є активними компонентами поетичного смислотворення.

Семантику Шевченкових рим уважно досліджував В. Коптілов (у статті 1962 р.). Він звернув увагу на т. зв. "постійні" рими – не фольклорні, а створені самим поетом, які мають у нього "найбільше експресивне навантаження" [9] і проходять через усю його творчість: доля – воля, горе – море, плаче – козаче (не бачить), сльози – дорозі, ненько – серденько та ін. Особливо поширена рима, однією із складових частин якої є слово "Україна": на Україні – на чужині, не загине – України, Україну – сиротину, Україну – дитина та ін.

Звичайно, питання про семантичні зв'язки у римарії Т. Шевченка потребує ще ширшого і ґрунтовнішого розгляду. Поема "Гайдамаки" може внести у подібне дослідження свої важливі акценти. Напр., дуже цікаві рими, одним із компонентів яких є власні назви (крім згаданого слова "Україна", яке є домінантою): в Варшаві – жвавий, Паца – конфедерацій, праця – Паца, Чигирин – руїн, Чигирин – старшина, а в Чигирині – як у домовині, Тарас – за нас, сила – Михаїла, Черкаси – полилася та ін. У рими включаються варваризми, особливо полонізми, що продиктовано темою національно-визвольної боротьби проти шляхетської Польщі, напр., веселий – nie zginęła; nie pozwalam – запалала, знову – narodowy.

Загалом детальний аналіз корпусу рим у поемі "Гайдамаки" вносить корективи в існуючі уявлення про еволюцію римарію Т. Шевченка. Як зазначає В. Коптілов, тривалий час існувала "бездоказова думка про те, ніби в "Кобзарі" переважають флективні, і насамперед дієслівні рими" [40]. Д. Загул у 20-ті роки погодився з тим, що подібні рими панували тільки в ранній період творчості поета, а починаючи з 1849 р., дієслівні і взагалі суфіксально-флективні рими відступають на другий план, поступаючись місцем рими граматично неоднорідній (висновок тим більш дивний, що пік творчої продуктивності Т. Шевченка припадає на 1847 (рік арешту) – 1848 роки, а з 1851 до 1856 рр. він взагалі не мав можливості щось писати на засланні) [8]. В. Коптілов полемізує з Д. Загулом; з його погляду, "злам на користь нефлективної рими стався в Т. Шевченка ще до заслання – на кілька років раніше, у творах 1845 – 1846 рр ("Кавказ", "І мертвим, і живим...", "Холодний яр", "Давидові псалми", "Три літа", "Заповіт", "Лілея" та ін.) [7, 105], отже, знову ж таки зараховує ранні твори поета, в тому числі поему "Гайдамаки", у римуванні до переважно флективних, найчастіше дієслівних. На наш погляд, за цими висновками стоїть певна недооцінка римових потенцій народної поезії. Принаймні Д. Загул вважав, що збагачення рим і ритмів у Т. Шевченка відбувається тоді, коли він відійшов від народної традиції. Але це голослівний висновок. Вже перша в "Кобзарі" балада "Причинна" вражає читача як динамічною зміною розмірів, так і своїм римовим розмаїттям, де поряд з точними – і флективними, і комбінованими римами, такими, як уроду – у воду, зелененьким – молоденький – зустрічаємо і справжні асонанси: зик – нічичирк або чорнобровий – діброві; є тут і ланцюги рим. Та саме в "Гайдамаках" (1839 – 1841) віршова майстерність Т. Шевченка досягає апогею.

Поема завершується неримованим, білим віршем – піснею про Галайду, всуціль інструментованою внутрірядковими звуковими повторами:

"А в нашого Галайди хата на помості.
Грай, море! Добре, море!
Добре буде, Галайда!"

Після трагічно-розпачливих рядків епілогу про те, що Україна "навіки заснула" ніби відкривається нова сторінка, нова оптимістична пісня про народних героїв. Відсутність рим на тлі римованого тексту може бути не менш ефективним художнім засобом, ніж її присутність.

1. *Гаспаров М. Л.* Очерк истории европейского стиха. – М., 1989; 2. *Гаспаров М. Л.* Избранные труды. Том III. О стихе. – М., 1997; 3. *Качуровський Ігор.* Фоніка. – Мюнхен, 1984; 4. *Коптілов В. В.* Деякі мовні особливості Шевченкової рими // Мовознавство. Наукові записки. Том XVII. – К., 1962; 5. *Коптілов В. В.* Зазначена праця; 6. *Там само*; 7. *Там само*; 8. *Костенко Н. В.* Метричний довідник до віршів Шевченка. Метрична розробка з курсу віршознавства. – К., 1994; 9. *Самойлов Д.* Книга о русской рифме. – М., 1973; 10. *Стеценко Л. Ф.* Из спостережень над римою в ранній творчості Шевченка

// Збірник праць п'ятої наукової шевченківської конференції. – К., 1957; 11. *Текст поеми Шевченка "Гайдаки"* цитується за виданням: Шевченко Тарас. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Т. 1. – К., 1989; 12. *Якутський Б. Форма поезій Шевченка // Тарас Шевченко. Зб.* – К., 1921.